

KRZYSZTOF HAPTAŚ

 <https://orcid.org/0000-0001-8946-2313>

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Biblioteki i księgozbiory prywatne w Mielcu doby zaborów

Zarys zagadnienia

W roku 1772 Mielec, jak i reszta Polski południowo-wschodniej, znalazł się w nowej rzeczywistości politycznej. W wyniku I rozbioru państwa polskiego pojawili się na tych terenach Austriacy. Przyszłość miała pokazać, że mieli oni tutaj przebywać aż 146 lat.

Wkroczenie wojsk austriackich do Mielca zapoczątkowało w mieście zmiany na wielu płaszczyznach. Nie ominęły one również bibliotek i księgozbiorów prywatnych. W konsekwencji likwidacji konwentu trynitarzy uległa rozproszeniu libreria znajdująca się w klasztorze. Z czasem utworzono wiele nowych bibliotek w wyniku rozwoju szkolnictwa, powstania wszelkiego rodzaju stowarzyszeń oraz towarzystw kościelnych i świeckich. Książki zagościły również w domach mieszczan mieleckich¹, szczególnie tych, których stać było na zakup druków (m.in. pracowników umysłowych, np. adwokatów i notariuszy, aptekarzy i lekarzy, oraz tych, którzy trudnili się handlem, nieraz wykraczającym daleko poza granice miasta), dzięki czemu powstały interesujące księgozbiory prywatne².

¹ W kontekście tego stwierdzenia interesującym byłoby zbadanie, jak wyglądała kultura książki w domach prywatnych w Mielcu okresu staropolskiego.

² Temat ten jest bardzo słabo rozpoznany, a jak obiecujące wyniki może przynieść zob. np. J. Szociński, *Domowy świat książek. Wybrane księgozbiory polskie w XIX wieku*, Kraków 2000; A. Dymmel, *Księgozbiory domowe w Lublinie w pierwszej połowie XIX wieku*, Lublin 2013.

Stan badań dotyczący historii bibliotek i księgozbiorów prywatnych Mielca doby zaborów jest niedostateczny, a wręcz, biorąc pod uwagę skalę zjawiska, ubogi³. Nieliczne informacje o zbiorach kościelnych zaprezentowane w formie drukowanej dotyczą biblioteki parafialnej⁴. Dotychczasowa literatura pominęła za to zupełnie bibliotekę klaszorną, choć o trynitarzach mieleckich, ich konwencie i dalszych losach po jego skasowaniu wiadomo już całkiem sporo⁵. Podobnie rzecz ma się z prywatnymi księgozbiórami duchownych pełniących posługę duszpasterską na terenie miasta. Nie odnotowano, a tym samym nie omówiono żadnego z nich, choć takowe z pewnością istniały, np. na miejscowej plebanii, o czym świadczą zachowane pojedyncze egzemplarze książek w obecnej bibliotece parafialnej.

Dużo lepiej, acz nadal skromnie w stosunku do całości zagadnienia, wygląda wiedza o bibliotekach szkolnych. Solidnego artykułu, chociaż ciągle niewyczerpującego tematu, doczekała się biblioteka gimnazjalna, składająca się w omawianym czasie z kilku księgozbiorów⁶. Pozostałe praktycznie nie pojawiły się w dotychczasowej literaturze, choć po połowie wieku XIX w mieście systematycznie powstawały nowe placówki szkolne. Podobnie wygląda kwestia obecności książek u miejscowych nauczycieli, szczególnie tych, którzy uczyli w szkole średniej. Temat jest do całkowitego opracowania, gdyż wydaje się niemożliwe, by żaden z nich nie posiadał prywatnego księgozbioru.

Inne biblioteki mieleckie oraz prywatne zbiory książek mieszkańców miasta doczekały się w bardzo niewielkim wyborze krótkiego omówienia, ledwie sygnalizującego ich dzieje w analizowanym okresie⁷.

Całkowicie nierozpoznana pozostaje natomiast zawartość bibliotek stowarzyszeń żydowskich czy prywatnych księgozbiorów Żydów mieleckich. W związku z tym w prezentowanym tekście zostały one pominięte.

Pojawienie się w Mielcu Austriaków spowodowało zmiany w substancji kościelnej na terenie miasta. W efekcie prześladowań Kościoła katolickiego przez władców

³ Niniejszy artykuł częściowo wypełnia lukę w badaniach. Pożądanym byłoby zaprezentowanie w przyszłości tematu w sposób, w jaki zrobiła to Anna Siciak dla Przemyśla, oczywiście z zastrzeżeniem odnośnie do skali zjawiska – Mielec był prowincjonalnym miastem w przeciwieństwie do przemyskiego grodu, zob. A. Siciak, *Biblioteki przemyskie w latach 1867-1914. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Z dziejów bibliotek przemyskich. Praca zbiorowa z okazji sześćdziesięciolecia Przemyskiej Biblioteki Publicznej (1947-2007)*, red. eadem, Przemyśl 2009, s. 11-26.

⁴ *Biblioteka Muzeum Regionalnego w Mielcu*, oprac. K. Haptaś, Mielec 2004, s. 6. Interesujące, że dużo obszerniejsze informacje posiadamy o staropolskim zasobie mieleckiej biblioteki parafialnej, zob. K. Haptaś, *Biblioteki parafialne dekanatu mieleckiego u schyłku XVI wieku*, „Rocznik Mielecki” T. 6, 2003, s. 13-29.

⁵ Zob. chociażby A. Gąsior, J. Królikowski, A. Witko, *Ku chwale Przenajświętszej Trójcy. Z dziejów zakonu trynitarzy w Polsce. Mielec – Krywicz*, Mielec 2018.

⁶ K.M. Haptaś, K. Haptaś, *Biblioteka gimnazjalna (i licealna) w latach 1905-1995*, [w:] *Księga Jubileuszowa 100 rocznicy powstania Gimnazjum i Liceum w Mielcu 1905-2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 261-277.

⁷ *Biblioteka Muzeum Regionalnego...*, *passim*.

austriackich, co ogólnie nazwano józefinizmem, nastąpiła m.in. likwidacja zakonów, wśród których na pierwszym miejscu znaleźli się trynitarze. Dekretem cesarskim z 17 marca 1783 r. został zniesiony również mielecki klasztor Trynitarzy, ufundowany 7 stycznia 1760 r. i uposażony przez Helenę z Potockich Morsztynową⁸. Wyposażenie miejscowego domu zakonnego i kościoła klasztornego częściowo zabrali ze sobą zakonnicy (m.in. cudowną figurę Pana Jezusa Nazareńskiego zwanego Mieleckim), nieliczne jego elementy trafiły do mieleckiej świątyni parafialnej (m.in. dwa ołtarze boczne). Co stało się z resztą, na obecnym etapie badań nie można stwierdzić. Wiemy natomiast, że w klasztorze była i biblioteka. Składała się z następujących działów: *Theologi morales* – 25 woluminów, *Theologi dogmatici et polemici* – 9, *Philosophi* – 5, *Concionatores* – 68, *Sancti patres homiliae* – 14, *Iudici* – 13, *Historycy* – 24, *Thaellogi speculativi* – 5, *Asceate* – 30, *Libri devotionum* – 42, *Philosophi historici* – 7, *Oratores et poete* – 11, *Miscellanea* – 8, *Breviaria* – 20. Łącznie zawierała niemałą liczbę książek – 281⁹. Wydaje się, że był to wówczas największy księgozbiór w mieście. Niestety uległ on zniszczeniu bądź, w najlepszym razie, rozproszeniu. Należy przypuszczać, że część książek mogła opuścić Mielec wraz z zakonnikami. Według obecnego stanu wiedzy na terenie miasta nie zachował się żaden egzemplarz książki będącej niegdyś własnością mieleckich trynitarzy.

Nieco inaczej wygląda sytuacja miejscowej biblioteki parafialnej. Niewątpliwie u progu zaborów w parafii znajdowały się księgi liturgiczne i te, które służyły kapłanom do pełnienia posługi duszpasterskiej, w okresie staropolskim określane jako *pro docendo populo*. Stanowiły one właściwy zbiór książek. Wiadomo o nim, że istniał w roku 1846¹⁰. W 1862 r. miał być wzbogacony przez Aleksandra Sękowskiego, właściciela pobliskiego Wojsławia, wchodzącego w skład parafii mieleckiej, o książki zakupione za kwotę 100 złotych reńskich. Miały one zostać wówczas złożone w szafie podarowanej przez Sękowskiego, ustawionej w jednej z kaplic mieleckiego kościoła parafialnego¹¹. Na tych informacjach kończy się w zasadzie cała wiedza o tym zbiorze, choć niewątpliwie mielecka biblioteka parafialna istniała i później, nieprzerwanie. Istnieje ona zresztą do dziś, zawierając wiele książek starych, które w zdecydowanej większości znajdowały się w niej przed rokiem 1918. Wśród nich można wyodrębnić 11 starodruków, z których najstarszy, dzieło pióra Nicolasa de Vernultza (Nicolausa Vernulaeusa) pt. *Institutionum politicarum libri IV...*, pochodzi

⁸ A. Gąsior, J. Królikowski, A. Witko, *op. cit.*, s. 71.

⁹ Katalogi księgozbiorów klasztorów Trynitarzy w: Bursztynie, Lwowie (u św. Mikołaja i przy ul. Krakowskiej, dziś cerkiew Preobrażeńską), Mielcu, Tomaszowie, Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, Zbiór rękopisów nr 279, [on-line:] <https://polona.pl/item/katalogi-ksiazek-trynitarzy-w-bursztynie-lwowie-mielcu-tomaszewie,NTczNzYyMzI/84/#info:metadata> – 1 V 2019. Za informację o tym zasobie dziękuję bardzo p. Sławomirowi Stępakowi.

¹⁰ M. Wardzińska, Biblioteka parafialna kościoła św. Mateusza w Mielcu (XVI-XX wiek), Kraków 2006, praca magisterska pod kierunkiem dr Iwony Pietrzkiewicz, Akademia Pedagogiczna im. KEN w Krakowie, s. 49-50.

¹¹ M. Maciąga, *Szkolnictwo i oświata*, [w:] *Mielec. Dzieje miasta i regionu*, t. 1, red. F. Kiryk, Mielec 1984, s. 554.

z roku 1628¹². Bliżej nieokreślona liczba książek pochodzi z wieku XIX i pierwszych lat XX. Przynajmniej 70 z nich to wydania XIX-wieczne, polskojęzyczne. Zdecydowana większość tytułów była wykorzystywana w pracy duszpasterskiej miejscowego duchowieństwa. Wśród nich można wymienić dzieła m.in.: Tomasza á Kempis (*O naśladowaniu Jezusa Chrystusa ksiąg czworo*, Kraków–Warszawa 1841), Józefa Pelczara (*Pius IX i jego wiek*, Kraków 1880; *Pius IX i jego pontyfikat*, t. 1, Kraków 1887, t. 3, Kraków 1888; *Kazania na uroczystości i święta Najświętszej Panny Maryi*, cz. 2, wyd. 2 przejrane i pomnożone, Kraków 1897), Piotra Skargi (*Kazania na niedziele i święta całego roku*, cz. 3, *Kazania odświętne przez cały rok*, Lwów 1884; *Nauki o sakramentach chrztu, bierzmowania, pokuty, ostatniego pomazania, kapłaństwa i małżeństwa*, Kraków 1891) czy Stanisława Stojałowskiego (*Rozmyślenia o gorzkiej męce Pana naszego Jezusa Chrystusa*, Lwów 1887)¹³. Około 20% ze wspomnianej liczby stanowią dzieła o treści świeckiej, np. Michała Czajkowskiego (*Stefan Czarniecki, powieść historyczna*, wyd. 2 przejrane i poprawione, Lipsk 1863) i Maurycego Mochnackiego (*Powstanie narodu polskiego w r. 1830 i 1831*, t. 1, wyd. 3, Berlin–Poznań 1863).

Prywatne księgozbiory duchowieństwa mieleckiego czekają, jak zostało już wspomniane, na zbadanie, a w przypadku zachowanych inwentarzy – na opracowanie. W zasobie archiwum parafialnego najstarszej parafii w mieście zachował się spis księgozbioru prawdopodobnie ks. Jana Mikulicza de Radeckiego, proboszcza w Mielcu w latach 1808-1829¹⁴. Z przekazów źródłowych wiadomo ponadto, że swoje zbiory książek posiadali również proboszczowie: ks. Edmund Oraczewski¹⁵, ks. Józef Knutelski¹⁶ i ks. Franciszek Pawlikowski¹⁷. W bibliotece parafialnej zachowała się do dziś przynajmniej jedna książka z księgozbioru ostatniego z duchownych, przekazana do niej po jego śmierci (w 1932 r.) przez brata kapłana. Jest nią dzieło Louis’a-

¹² M. Wardzińska, *op. cit.*, s. 107-109. Kilka prac autora, również wydanych drukiem w Polsce, wymienia Estreicher. Zob. *Bibliografia polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru tom XXXII*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1938, s. 383-385.

¹³ M. Wardzińska, *op. cit.*, s. 109-120.

¹⁴ Jan Mikulicz de Radecki urodził się w 1757 r., święcenia kapłańskie przyjął w roku 1803. Od 1808 r. proboszcz mielecki. Zmarł 15 VII 1829 r. w Mielcu, pochowany został na tamtejszym cmentarzu parafialnym. A. Nowak, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, t. 3: K-P, Tarnów 2001, s. 213.

¹⁵ Edmund Jan Henryk Oraczewski urodził się 27 VI 1807 r. w Bieździedzy, święcenia kapłańskie przyjął w roku 1833 w Przemyślu. Po przeniesieniu się do diecezji tarnowskiej w 1843 r. objął probostwo w Mielcu. Gorący patriota, sympatyzował z powstaniem styczniowym, dwukrotnie aresztowany przez Austriaków. Zmarł 25 VII 1867 r. w Mielcu i tutaj został pochowany. A. Nowak, *op. cit.*, s. 266.

¹⁶ Józef Knutelski urodził się 24 I 1829 r. w Sromowcach Wyżnych, święcenia kapłańskie przyjął w roku 1856 w Tarnowie. Na początku 1868 r. został instytuowany na probostwo w Mielcu. Zmarł 13 VII 1891 r. w Zakopanem, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Mielcu. K. Haptaś, *Ksiądz Józef Knutelski, proboszcz parafii mieleckiej w latach 1867-1891. W 125. rocznicę śmierci*, „Fara Mielecka” R. 22, 2016, nr 2, s. 20-21.

¹⁷ Franciszek Pawlikowski urodził się 23 IV 1862 r. w Starym Sączu, święcenia kapłańskie przyjął w roku 1887 w Tarnowie. W 1896 r. objął probostwo w Królówce, a w roku 1903 w Mielcu. Zmarł 12 X 1932 r. w Mielcu, pochowany został na cmentarzu parafialnym w Mielcu. K. Haptaś, *Ksiądz Franciszek Pawlikowski (1862-1932) proboszcz mielecki. W 155. rocznicę urodzin i 85. rocznicę śmierci*, „Fara Mielecka” R. 23, 2017, nr 2, s. 25-26.

-Emile'a Bougauda pt. *Chryścjanizm i czasy obecne. Wiara i niewiara*, wydane w roku 1894 w Warszawie, w wydawnictwie Gebethnera i Wolffa¹⁸.

Systematyczny rozwój mieleckiego szkolnictwa powodował, że przy każdej placówce szkolnej powstawała odpowiednia biblioteka¹⁹. Najcenniejsza utworzona została przy pierwszej w mieście szkole średniej, przy gimnazjum. Składały się na nią biblioteka nauczycielska oraz biblioteki uczniowskie: polska, niemiecka i ruska.

Biblioteka nauczycielska ze zrozumiałych względów rozwijała się najszybciej i najprężniej. Zaledwie w kilka lat po powstaniu szkoły (w 1912 r.) liczyła 20 encyklopedii i słowników, 129 podręczników, 455 dzieł naukowych i 96 beletrystycznych oraz 1214 broszur i sprawozdań²⁰. Przed wybuchem I wojny światowej inwentarz biblioteki liczył 1097 pozycji. W roku szkolnym 1913/1914 powiększył się m.in. o sporą grupę książek przekazanych w darze przez Akademię Umiejętności w Krakowie²¹. Zahamowanie rozwoju zbioru i jego zubożenie spowodowały działania zbrojne prowadzone podczas Wielkiej Wojny w regionie i na terenie miasta. Strata części książek, prawdopodobnie ich zniszczenie, związana była z zajęciem Mielca przez wojska rosyjskie. Po ich ustąpieniu okazało się, że na koniec roku szkolnego 1915/1916 biblioteka nauczycielska liczyła 674 dzieła w 1278 tomach. Niestety brakowało aż 268 dzieł w 522 tomach²². Końcowe lata I wojny światowej przyniosły niewielki wzrost liczebności biblioteki. Na koniec roku szkolnego 1917/1918 biblioteka nauczycielska miała 770 dzieł w 1328 tomach²³.

Wśród bibliotek uczniowskich mieleckiego gimnazjum najliczniej zaopatrzona była biblioteka polska. Już w roku szkolnym 1912/1913 liczyła ona aż 511 dzieł w 658 tomach²⁴. Później dzielona była na biblioteki uczniów niższego i wyższego gimnazjum. Obie poniosły straty w wyniku działań wojennych. Zasób tej drugiej został uszczuplony o 77 dzieł w 122 tomach²⁵. Na koniec roku szkolnego 1915/1916 w posiadaniu pierwszej znalazło się 149 dzieł w 188 tomach, drugiej – 220 dzieł w 316 tomach²⁶. Po ustąpieniu Rosjan z Mielca biblioteka uczniowska do zakończenia I wojny światowej nieznacznie powiększyła swój zasób. Na koniec roku szkolnego 1917/1918 liczyła 416 dzieł w 573 tomach²⁷.

Biblioteka uczniów niemiecka nie była tak dobrze zaopatrzona jak polska. Niewątpliwie związane to było z liczbą czytelników korzystających z jej zbiorów. W roku

¹⁸ M. Wardzińska, *op. cit.*, s. 117.

¹⁹ O zakładaniu bibliotek szkolnych w Galicji doby autonomicznej, rozporządzeniach i zaleceniach ich dotyczących zob. B. Wałek, *Biblioteki szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej*, „Studia Bibliologiczne” 2001, t. 13: *Biblioteki – prasa – silesiana*, red. I. Socha, s. 46-61.

²⁰ *Sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912*, Mielec 1912, s. 34.

²¹ *Sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1913/14*, Mielec 1914, s. 77-80.

²² *IV. sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za I. i II. półrocze roku szkolnego 1915/16*, Mielec 1916, s. 21.

²³ K.M. Haptaś, K. Haptaś, *op. cit.*, s. 263.

²⁴ *Sprawozdanie... za rok szkolny 1912*, s. 34.

²⁵ *IV. sprawozdanie...*, s. 22.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ K.M. Haptaś, K. Haptaś, *op. cit.*, s. 264.

szkolnym 1912/1913 posiadała 208 dzieł w 225 tomach²⁸. Do wybuchu I wojny światowej nieznacznie powiększyła swój zasób, by później, w latach wojennych, ponieść straty (44 dzieła w 97 tomach)²⁹. Po wyparciu wojsk rosyjskich z Mielca, na koniec roku szkolnego 1915/1916 liczyła 184 dzieła w 236 tomach³⁰. Ten stan posiadania odnotowany został jeszcze na koniec roku szkolnego 1918/1919³¹.

W mieleckim gimnazjum istniała jeszcze jedna biblioteka uczniowska, ruska. Została wymieniona w roku szkolnym 1912/1913. Zawierała tylko dziewięć dzieł³². W następnych sprawozdaniach szkolnych już nie była odnotowana. Prawdopodobnie nastąpiła jej likwidacja, która wynikała z braku czytelników zainteresowanych tym bardzo skromnym zbiorkiem książek.

Zasób biblioteczny mieleckiego gimnazjum powiększał się o książki zakupione i darowane. Posiadamy na ten temat skromne informacje. Wiadomo, że niemała liczba tytułów została zakupiona w księgarni Zygmunta Jelenia w Tarnowie. Miejsca zakupu innych pozycji wskażą konkretne dzieła, które czekają na przeanalizowanie pod tym kątem³³. Z kolei wśród darczyńców należy wymienić m.in. Akademię Umiejętności w Krakowie, która podarowała dużą liczbę dzieł w latach szkolnych 1912/1913 i 1913/1914. Były to m.in. czasopisma naukowe i wydawnictwa wielotomowe wydawane przez wspomnianą instytucję³⁴. Ponadto drobną część nabytków stanowiły miejscowe sprawozdania szkolne i inne publikacje wydawane do zakończenia I wojny światowej w tarnowskiej drukarni wspomnianego Z. Jelenia bądź w drukarni Romana Pisza w Nowym Sączu³⁵.

Opisane powyżej biblioteki nie były jedynymi zbiorami książek, które funkcjonowały w szkole lub w środowisku z nią związanym. Okazuje się, że działające w gimna-

²⁸ *Sprawozdanie... za rok szkolny 1912*, s. 34.

²⁹ *IV. sprawozdanie...*, s. 22.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *VII. sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum Państwowego w Mielcu za rok szkolny 1918/19*, Mielec 1919, s. 12.

³² *Sprawozdanie... za rok szkolny 1912*, s. 34.

³³ Do dziś z biblioteki, która rozwijała się bardzo prężnie do wybuchu II wojny światowej i która prawdopodobnie była największym takim zbiorem w Mielcu, zachowało się około 600 woluminów. Wśród nich jest wiele unikatowych pozycji, m.in.: *Słownik języka polskiego* (tomy 1-6 z lat 1854-1861) S.B. Lindego i *Słownik gwar polskich* (tomy 1-6 z lat 1900-1911) J. Karłowicza. E. Przewoźnik, *Najstarsze i najcenniejsze pozycje w zbiorach Archiwum I Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Konarskiego w Mielcu*, [w:] *Sprawozdanie dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Konarskiego w Mielcu za lata 2010-2015. Wydanie jubileuszowe z okazji 110-lecia 1905-2015*, red. W. Gąsiewski, M. Głodzik, M. Toczyńska, Mielec 2015, s. 116-119. Zachowane egzemplarze zostały spisane w formie katalogu w: *Spis książek biblioteki szkolnej Gimnazjum i Liceum w Mielcu z lat 1905-1939*, oprac. E. Przewoźnik, K. Zielińska, [w:] *Inwentarz archiwum Gimnazjum i I Liceum Ogólnokształcącego im. St. Konarskiego w Mielcu 1905-2010*, red. W. Gąsiewski, współpr. red. E. Przewoźnik, K. Zielińska, Mielec 2010, s. 22-45.

³⁴ K.M. Haptaś, K. Haptaś, *op. cit.*, s. 265.

³⁵ A. Korpanty, *Najstarsze wydawnictwa mieleckiego Gimnazjum 1912-1939*, [w:] *Księga Jubileuszowa...*, s. 278. W okresie międzywojennym do zbiorów bibliotecznych gimnazjum z pewnością włączone zostały również wydawnictwa publikowane przez uczniów szkoły („Dziewanna”) oraz jej absolwentów, np. *Mieleczanin. Jednodniówka Akademickiego Koła Mielczan we Lwowie, Sekcji Zrzeszenia Akademickiej Młodzieży Prowincjonalnej*, red. S. Kryczyński, Lwów 1933.

zjum organizacje niepodległościowe (tajne lub półjawne) oraz kółka zainteresowań przedmiotowych, zwracające uwagę na zapoznanie się z „prawdziwą historią”, korzystały z odpowiedniej literatury. Wiadomo, że biblioteczkę Polskich Drużyn Strzeleckich prowadził w swoim mieszkaniu Tadeusz Niezabitowski³⁶.

Omawiając zasoby książkowe mieleckiej szkoły średniej, należy wspomnieć również o miejscowej Bursie Gimnazjalnej im. św. Stanisława Kostki. Instytucja ta nierozzerwalnie związana była z gimnazjum w Mielcu, do tego stopnia, że w jednym dniu, 3 grudnia 1912 r., poświęcone zostały i oddane do użytku budynki bursy gimnazjalnej i pierwszej szkoły średniej w mieście. W obiekcie umiejscowiona była duża aula, w której znajdowała się również biblioteka. Niestety w czasie Wielkiej Wojny i ona została „(...) nieco zniszczona”³⁷. Po wyparciu Rosjan z miasta i w pierwszych latach po zakończeniu I wojny światowej jej zasób uzupełniono. Zawierała wiele dzieł z każdej dziedziny nauki oraz powieści doborowych autorów. Służyła młodzieży do „(...) pożytecznej i naukowej lektury”³⁸. Do dziś zachowały się nieliczne, pojedyncze egzemplarze książek z tego zbioru, zniszczonego prawie kompletnie w latach ostatniej wojny światowej³⁹.

W Mielcu doby zaborów istniały również inne szkoły. Niestety wiedza na temat znajdujących się w nich bibliotek jest niezwykle uboga. Wiadomo natomiast, że pięcioklasowa szkoła męska w Mielcu, utworzona 25 lipca 1893 r. rozporządzeniem c.k. Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie poprzez podział dotychczasowej pięcioklasowej szkoły mieszanej na dwie, męską i żeńską, posiadała bliżej nieokreśloną bibliotekę, otwartą 22 marca 1914 r. Niestety jej zbiory kilka miesięcy później prawie całkowicie przepadły w wyniku zajęcia miasta przez Rosjan⁴⁰. Biblioteką szkolną mogła pochwalić się również Szkoła Przemysłowa Uzupełniająca, przeznaczona dla starszej młodzieży. Zajęcia lekcyjne rozpoczęły się w niej 2 stycznia 1912 r. Zbiór książek, który posiadała, uległ zniszczeniu podczas działań w latach I wojny światowej⁴¹.

Prywatne księgozbiory nauczycieli pracujących w placówkach szkolnych w Mielcu, z pewnością istniejące, obecnie pozostają tajemnicą. Nie udało się dotrzeć do

³⁶ J. Skrzypczak, *Idea i czyn. Drogi mielczan do niepodległości 1907-1918*, Mielec 2003, s. 30, 34; J. Krężel, *90 lat skautingu – harcerstwa w Mielcu 1911-2001*, „Rocznik Mielecki” T. 4, 2001, s. 80. Tadeusz Niezabitowski (1896-1952), absolwent mieleckiego gimnazjum, legionista I Brygady Legionów Józefa Piłsudskiego, uczestnik wojen polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej. Swoją karierę związał z Wojskiem Polskim. We wrześniu 1939 r. dowódca, w randze pułkownika, 4. DP w składzie Armii „Pomorze”. Dostał się do niewoli niemieckiej, którą spędził w ołagu Hodamar, później Murnau. Po wojnie przebywał na emigracji w Anglii. Odznaczony m.in. Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari (za wojnę 1920 r.). J. Skrzypczak, *Na drodze do wolności. Mielczanie w walce o niepodległość Polski 1907-1918*, Mielec 2008, s. 443-444.

³⁷ B. Gajowiec, *Bursa gimnazjalna imienia św. Stanisława Kostki*, [w:] *Księga Jubileuszowa...*, s. 62.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez ziem wschodnich)*, red. nauk. B. Bieńkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2000, s. 186.

⁴⁰ *Szkoła Podstawowa nr 1 im. prof. Władysława Szafera w Mielcu w latach 1893-2003. (Szkic monograficzny)*, oprac. E. Witek, Mielec 2003, s. 16.

⁴¹ J. Nowak, *Zarys historyczny Zespołu Szkół Technicznych w Mielcu w latach 1912-1944*, [w:] *Wczoraj i dziś Zespołu Szkół Technicznych w Mielcu*, komitet red. J. Myśliwiec et al., Mielec 2001, s. 11.

jakiegokolwiek egzemplarza będącego własnością któregoś z profesorów szkoły średniej czy pozostałych szkół w okresie do roku 1918.

P prócz wspomnianych powyżej, w Mielcu doby zaborów istniały również inne biblioteki. Wydaje się, że na pierwszym miejscu należy wymienić bibliotekę Towarzystwa Szkoły Ludowej, które powstało w mieście w roku 1893. Zdecydowany rozwój zbioru książnicy nastąpił jednak w okresie międzywojennym. W mieście doby autonomii galicyjskiej istniały również inne instytucje i towarzystwa, m.in. Ochotnicza Straż Pożarna, Stowarzyszenie św. Wincentego a Paulo czy Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Wszystkie niewątpliwie posiadały większe lub mniejsze zbiory książek, ale na obecnym etapie badań nie jesteśmy w stanie stwierdzić, jak liczne.

Mieszczanie mieleccy na przestrzeni stuleci z pewnością posiadali własne księgozbiory. Niestety te z tzw. okresu przedautonomicznego obecnie są nieuchwytne. Inaczej sytuacja wygląda po roku 1867. Choć posiadamy stosunkowo niewiele informacji na ten temat, należy stwierdzić, że na pewno znacznie większe rodziny mieleckie, jak choćby Dębiccy, Kazanowie, Kolasińscy, Leykowie, Pawlikowscy⁴² czy Ryniewiczowie, posiadały prywatne zbiory książek⁴³. Sytuacja taka występowała w wielu miastach i miasteczkach Galicji, nawet w zdecydowanie mniejszych niż Mielec⁴⁴.

Wydaje się, że w początkowym okresie autonomii galicyjskiej największym bibliofilem w mieście był Antoni Fibich (1835-1907)⁴⁵, wieloletni notariusz mielecki i działacz oświatowy. Posiadał on wiele książek złożonych w szafach i skrzyniach oraz koszach na strychu domu, w którym mieszkał. Dodatkowo w końcu lat 70. XIX w. otworzył w mieście prywatną wypożyczalnię popularnych książek polskich. Mieściła się ona w sieni kancelarii notarialnej i służyła bezpłatnie społeczeństwu Mielca⁴⁶. Być może i w początkach XX stulecia jego zbiór należał do największych w mieście.

⁴² W zbiorach biblioteki najstarszej mieleckiej parafii zachowała się książka pt. *Wszystkie dzieła Jana Kochanowskiego*, t. 2, z roku 1882, zaopatrzona w pieczętkę informującą, że jej właścicielem był Andrzej Pawlikowski, aptekarz w Mielcu. M. Wardzińska, *op. cit.*, s. 112.

⁴³ Wydaje się, że warto byłoby zwrócić uwagę na akta notarialne mieleckich notariuszy, choć po bieżnia ich analiza dokonana przez Aurelię Dziedziuk nie zawiera żadnych informacji na temat obecności książek w Mielcu. Zob. A. Dziedziuk, *Akta notariuszy w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyśle (przewodnik)*, Przemyśl 1994, s. 107-114. Jak cenne są to materiały źródłowe dla historii książki, wystarczy spojrzeć na badania Anny Dymmel, zob. A. Dymmel, *Lubelskie akta notarialne jako źródło do badań historii czytelnictwa*, [w:] *Lublin a książka*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004, s. 385-402; eadem, *Księgozbiory domowe...*

⁴⁴ Przykładowo w pobliskim Rzochowie (dziś dzielnica Mielca). Jan Popiel, mieszkanin rzochowski, po ustąpieniu wojsk rosyjskich w roku 1915 z miasteczka zgłosił, że wśród poniesionych strat były „(...) książki: *Weterynaryja... Bartnictwo... Lekarz domowy... Hodowla bydła*”. K. Haptaś, *Straty majątkowe ludności cywilnej powiatu mieleckiego w wyniku okupacji rosyjskich w latach 1914-1915 (na przykładzie stolarza rzochowskiego Jana Popiela)*, [w:] *Prowincja galicyjska wokół I wojny światowej. Konteksty – porównania – przykłady*, red. T. Pudłocki, A. S. Więch, Przemyśl 2014, s. 136.

⁴⁵ Antoni Fibich urodził się w Siennicy, w powiecie krasnostawskim. Ukończył studia filozoficzne i prawnicze na krakowskim uniwersytecie. Po wybuchu powstania styczniowego wziął udział w walkach. Dostał się do niewoli. Dzięki wydatnej pomocy pieniężnej ojca uzyskał wolność, udał się do Galicji. Rozpoczął pracę w charakterze notariusza. Przez kilkadziesiąt lat pracował w Mielcu. Autor szeregu rozpraw i broszur politycznych. Zmarł 18 I 1907 r. w Mielcu, pochowany został na tamtejszym cmentarzu parafialnym. J. Sokulski, *Fibich Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 427-428.

⁴⁶ M. Maciąga, I. Jarowski, *Sylwetki mielczan*, [w:] *Mielec. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. F. Kiryk, Mielec 1988, s. 830.

W końcu XIX w. w Mielcu osiedliła się rodzina hr. Oborskich, która znana była z bibliofilstwa. W swoim miejscu zamieszkania, w pałacyku zwanym obecnie pałacem Oborskich, zgromadziła prywatny księgozbiór. Nie sposób stwierdzić, jak był on wielki do końca roku 1918, gdyż szersze informacje o nim pochodzą dopiero z okresu międzywojennego. Wiadomo, że przed wybuchem II wojny światowej liczył około 6 tys. książek, w tym 1,5 tys. starych druków, był skatalogowany, zgłoszony do Centralnego Katalogu Starych Druków przy Bibliotece Narodowej w Warszawie. Posiadał ponadto własny ekslibris projektu Aleksandry Jasińskiej-Nowickiej. Obecnie w zbiorach Muzeum Historii Regionalnej „Pałac Oborskich” w Mielcu znajduje się kilkanaście woluminów z tej doborowej biblioteki⁴⁷. Jak wykazują badania naukowe, niejedna ze wspomnianych książek posiada wspaniałą historię zawartą na swoich kartach w postaci pieczętek czy not proveniencyjnych⁴⁸.

Podsumowując powyższe informacje dotyczące mieleckich księgozbiorów, należy stwierdzić, że książka obecna była w Mielcu od stuleci, również w okresie zaborów, do roku 1918. Na przestrzeni lat tworzyły się w mieście liczne biblioteki szkolne, różnorodnych stowarzyszeń czy towarzystw oraz księgozbiory prywatne⁴⁹. Niestety stan wiedzy o nich jest niewielki, fragmentaryczny, z małymi wyjątkami w postaci biblioteki, a w zasadzie bibliotek zgromadzonych w murach mieleckiego gimnazjum oraz księgozbioru rodziny hr. Oborskich. Mogą go zmienić intensywne badania naukowe, w których na pierwszym miejscu należałoby się zająć zbiorami częściowo poznanymi, szczególnie biblioteką gimnazjalną. Odnotowane w sprawozdaniach gimnazjalnych tytuły książek wpływających do zbiorów biblioteki wraz z zachowanymi egzemplarzami pozwolą na wskazanie konkretnych wydań. Dokładne przeglądnięcie zachowanych książek pozwoli na wskazanie grup, bloków tematycznych, na wyłowienie dodatkowych informacji pochodzących chociażby z not proveniencyjnych czy pieczętek. W drugiej kolejności należy zwrócić uwagę na pozostałe biblioteki, przeanalizować ich zasoby na podstawie zachowanych inwentarzy, katalogów czy książek. Na te ostatnie powinien być położony szczególny nacisk. Wszystkie stare tytuły znajdujące się w zbiorach jakichkolwiek bibliotek na terenie miasta powinny zostać skrupulatnie odnotowane. Dzięki temu uda się zachować wiedzę na temat zawartości różnych zbiorów książek. A może przy okazji przeprowadzonej inwentaryzacji uda się odkryć nieznane do tej pory biblioteki i prywatne księgozbiory?

⁴⁷ Biblioteka muzealna zanotowała duży progres w pozyskiwaniu książek z dawnej biblioteki hr. Oborskich. Jeszcze w roku 2004 w jej zbiorach znajdowały się tylko dwie takie pozycje, starodruk z 1750 r. i *Żywoty świętych...* P. Skargi z roku 1881. *Biblioteka Muzeum Regionalnego...*, s. 10.

⁴⁸ J. Trynkowski, *Niezwykłe dzieje zwykłej książki*, „Rocznik Mielecki” T. 14-15, 2011-2012, s. 301-319.

⁴⁹ Poznanie wartości książki drukowanej, rozmiłowanie w niej, z pewnością miało pewny wpływ na podjęcie prac nad monografią powiatu mieleckiego. Została ona oddana do druku tuż przed wybuchem I wojny światowej, która niestety zniweczyła plany jej opublikowania. H. Sobiczewski, *O monografii powiatu mieleckiego słów kilka*, [w:] *W hołdzie wielkości Szafera*, red. H. Sobiczewski, S. Zych, Mielec 2016, s. 153-167.

Bibliografia

Źródła drukowane:

- Bibliografia polska Karola Estreichera. Ogólnego zbioru tom XXXII*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1938, s. 383-385.
- Sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1912*, Mielec 1912.
- Sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za rok szkolny 1913/14*, Mielec 1914.
- IV. sprawozdanie dyrekcyi c.k. Gimnazjum w Mielcu za I. i II. półrocze roku szkolnego 1915/16*, Mielec 1916.
- VII. sprawozdanie dyrekcyi Gimnazjum Państwowego w Mielcu za rok szkolny 1918/19*, Mielec 1919.

Opracowania:

- Biblioteka Muzeum Regionalnego w Mielcu*, oprac. K. Haptaś, Mielec 2004.
- Dymmel A., *Księgozbiory domowe w Lublinie w pierwszej połowie XIX wieku*, Lublin 2013.
- Dymmel A., *Lubelskie akta notarialne jako źródło do badań historii czytelnictwa*, [w:] *Lublin a książka*, red. A. Krawczyk, E. Józefowicz-Wisińska, Lublin 2004, s. 385-402.
- Dziedziuk A., *Akta notariuszy w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu (przewodnik)*, Przemyśl 1994.
- Gajowiec B., *Bursa gimnazjalna imienia św. Stanisława Kostki*, [w:] *Księga Jubileuszowa 100 rocznicy powstania Gimnazjum i Liceum w Mielcu 1905-2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 57-82.
- Gąsior A., Królikowski J., Witko A., *Ku chwale Przenajświętszej Trójcy. Z dziejów zakonu trynitarzy w Polsce. Mielec-Krywicze*, Mielec 2018.
- Haptaś K., *Biblioteki parafialne dekanatu mieleckiego u schyłku XVI wieku*, „Rocznik Mielecki” T. 6, 2003, s. 13-29.
- Haptaś K., *Ksiądz Franciszek Pawlikowski (1862-1932) proboszcz mielecki. W 155. rocznicę urodzin i 85. rocznicę śmierci*, „Fara Mielecka” R. 23, 2017, nr 2, s. 25-26.
- Haptaś K., *Ksiądz Józef Knutelski, proboszcz parafii mieleckiej w latach 1867-1891. W 125. rocznicę śmierci*, „Fara Mielecka” R. 22, 2016, nr 2, s. 20-21.
- Haptaś K., *Straty majątkowe ludności cywilnej powiatu mieleckiego w wyniku okupacji rosyjskich w latach 1914-1915 (na przykładzie stolarza rzechowskiego Jana Popiela)*, [w:] *Provincia galicyjska wokół I wojny światowej. Konteksty – porównania – przykłady*, red. T. Pudłocki, A. S. Więch, Przemyśl 2014, s. 127-137.
- Haptaś K. M., Haptaś K., *Biblioteka gimnazjalna (i licealna) w latach 1905-1995*, [w:] *Księga Jubileuszowa 100 rocznicy powstania Gimnazjum i Liceum w Mielcu 1905-2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 261-277.
- Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945 (bez ziem wschodnich)*, red. nauk. B. Bienkowska, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2000.
- Korpanty A., *Najstarsze wydawnictwa mieleckiego Gimnazjum 1912-1939*, [w:] *Księga Jubileuszowa 100 rocznicy powstania Gimnazjum i Liceum w Mielcu 1905-2005*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2005, s. 278-289.

- Krężel J., *90 lat skautingu – harcerstwa w Mielcu 1911-2001*, „Rocznik Mielecki” T. 4, 2001, s. 69-99.
- Maciąga M., *Szkolnictwo i oświata*, [w:] *Mielec. Dzieje miasta i regionu*, t. 1, red. F. Kiryk, Mielec 1984, s. 529-566.
- Maciąga M., Jaromski I., *Sylwetki mielczan*, [w:] *Mielec. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 2, red. F. Kiryk, Mielec 1988, s. 823-860.
- Mieleczanin. Jednodniówka Akademickiego Koła Mielczan we Lwowie, Sekcji Zrzeszenia Akademickiej Młodzieży Prowincjonalnej*, red. S. Kryczyński, Lwów 1933.
- Nowak A., *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786-1985*, t. 3: K-P, Tarnów 2001.
- Nowak J., *Zarys historyczny Zespołu Szkół Technicznych w Mielcu w latach 1912-1944*, [w:] *Wczoraj i dziś Zespołu Szkół Technicznych w Mielcu*, komitet red. J. Myśliwiec et al., Mielec 2001, s. 11-22.
- Przewoźnik E., *Najstarsze i najcenniejsze pozycje w zbiorach Archiwum I Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Konarskiego w Mielcu*, [w:] *Sprawozdanie dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Konarskiego w Mielcu za lata 2010-2015. Wydanie jubileuszowe z okazji 110-lecia 1905-2015*, red. W. Gąsiewski, M. Głodzik, M. Toczyńska, Mielec 2015, s. 116-124.
- Siciak A., *Biblioteki przemyskie w latach 1867-1914. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Z dziejów bibliotek przemyskich. Praca zbiorowa z okazji sześćdziesięciolecia Przemyskiej Biblioteki Publicznej (1947-2007)*, red. A. Siciak, Przemyśl 2009, s. 11-26.
- Skrzypczak J., *Idea i czyn. Drogi mielczan do niepodległości 1907-1918*, Mielec 2003.
- Skrzypczak J., *Na drodze do wolności. Mielczanie w walce o niepodległość Polski 1907-1918*, Mielec 2008, s. 443-444.
- Sobiczewski H., *O monografii powiatu mieleckiego słów kilka*, [w:] *W hołdzie wielkości Szafera*, red. H. Sobiczewski, S. Zych, Mielec 2016, s. 153-167.
- Sokulski J., *Fibich Antoni*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 427-428.
- Spis książek biblioteki szkolnej Gimnazjum i Liceum w Mielcu z lat 1905-1939*, oprac. E. Przewoźnik, K. Zielińska, [w:] *Inwentarz archiwum Gimnazjum i I Liceum Ogólnokształcącego im. St. Konarskiego w Mielcu 1905-2010*, red. W. Gąsiewski, współpr. red. E. Przewoźnik, K. Zielińska, Mielec 2010, s. 22-45.
- Szkoła Podstawowa nr 1 im. prof. Władysława Szafera w Mielcu w latach 1893-2003. (Szkic monograficzny)*, oprac. E. Witek, Mielec 2003.
- Szocki J., *Domowy świat książek. Wybrane księgozbiory polskie w XIX wieku*, Kraków 2000.
- Trynkowski J., *Niezwykłe dzieje zwykłej książki*, „Rocznik Mielecki” T. 14-15, 2011-2012, s. 301-319.
- Wąlek B., *Biblioteki szkół ludowych w Galicji doby autonomicznej*, „Studia Bibliologiczne” 2001, t. 13: *Biblioteki – prasa – silesiana*, red. I. Socha, s. 46-61.

Prace magisterskie:

- Wardzińska M., *Biblioteka parafialna kościoła św. Mateusza w Mielcu (XVI-XX wiek)*, Kraków 2006, praca magisterska pod kierunkiem dr Iwony Pietrzkiewicz, Akademia Pedagogiczna im. KEN w Krakowie.

Zbiory on-line:

Katalogi księgozbiorów klasztorów Trynitarzy w: Bursztynie, Lwowie (u św. Mikołaja i przy ul. Krakowskiej, dziś cerkiew Preobrażeńska), Mielcu, Tomaszowie, Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, Zbiór rękopisów nr 279, [on-line:] <https://polona.pl/item/katalogi-ksiazek-trynitarzy-w-bursztynie-lwowie-mielcu-tomaszewie,NTczNzYyMzI/84/#info:metadata> – 1 V 2019.

Кшиштоф Хаптась, Окремі бібліотеки та приватні колекції в м. Мелець доби розподілів Польщі

Бібліотеки та приватні книжкові колекції м. Мелець часів розділів Польщі на сьогодні досліджені недостатньо. Найбільш широко опрацьовано історію та фонди бібліотеки Мелецької гімназії та приватна колекція родини графів Оборів. Загалом, інформація стосовно інших шкільних бібліотек та приватних колекцій обмежується кількома реченнями. Однак багато відомих, принаймні за назвою, та невідомих узагалі книжкових колекцій чекають на дослідників, наприклад, бібліотека Тринітарського монастиря. Необхідно у найближчому майбутньому каталогізувати всі старі книги (видані до 1945 р.), котрі знаходяться у наукових та культурних установах м. Мелець. А це, в свою чергу, дозволить нам розпочати належну роботу з відтворення історії бібліотек міста та приватних колекцій.

Ключові слова: Галичина, Мелець, бібліотеки, приватні книжкові колекції, читацтво

Krzysztof Haptaś, *Libraries and Private Book Collections in the Town of Mielec at the Time of the Partition of Poland. An Outline*

Libraries and private book collections in Mielec at the time of the partition of Poland have not been sufficiently traced and researched so far. The best known are the library of the Mielec secondary school (gimnazjum) and the private collection of the Count Oborski family. General remarks, in the scope of a few sentences at best, pertain to other school libraries and private collections. Numerous collections, some that are known by the name, such as the library of the Trinitarian convent, and some that we are not aware of, still await researchers. Currently, all old books (published before 1945) that are kept in the town of Mielec need to be cataloged in order to start the actual efforts to chart the history of the local libraries and private book collections.

Keywords: Galicia, Kingdom of Galicia and Lodomeria, Mielec, libraries, private book collections, book culture